

14. Yüzyıl Sonlarında Fransa Sarayı'nda Moğollara Dair Kısa Bir Anlatı

Murat Çaylı*

Öz

Fransa Kralı IX. Louis tarafından Mengü Han'a gönderilen Rahip Willem'den tam 134 yıl sonra, Moğollara dair anlatılar yeniden Fransa Sarayı'nda yankılanıyordu. Kral VI. Charles'ın öğretmenlerinden Philippe de Mézières, yazdığı eserinin bir kısmında Moğollar hakkında bilgi vermenin yanı sıra onların bazı davranışlarını krala örnek olarak gösteriyordu. 1389 yılında tamamladığı *Le Songe du Vieil Pèlerin*'i VI. Charles'a sunan yazar, bu bilgilere eserinin seyahatname niteliği taşıyan birinci kitabında yer verir. Anlatısını, sekiz yıl boyunca Büyük Han'ın hizmetinde paralı askerlik yapan Bargadin isimli bir arkadaşından duyduğunu söyler. Philippe de Mézières'in anlatısı incelendiğinde, daha önce Moğolları ziyaret eden ve gözlemlerini kaydeden Johannes de Plano Carpini, Willem van Ruysbroeck ve Marco Polo gibi seyyahların anlattıklarına benzeyen yanlarının olduğu görülür. Bu noktada, Fransa kralına Moğollarla ilgili bilgi verirken bu yazarların eserlerinden faydalanıp faydalanmadığı sorusu akıllara gelir. Öte yandan ünlü seyyahlardan farklı şeyler söylemesi veya onların hiç değinmediği bazı olaylardan bahsetmesi, anlattıklarını birinden alıp almadığını ya da gerçek olup olmadığını sorgulamamızı daha da zorlaştırır. Bu çalışmada ilk olarak Philippe de Mézières'in Moğollara ilişkin kayıtlarının Fransızcadan çevirisi sunulacak ve diğer seyyahların eserleriyle karşılaştırılarak bir değerlendirme yapılacaktır. Ardından verilen bilgiler *Moğolların Gizli Tarihi*, *Chronica Maiora*, Odorico da Pordenone ve Korykoslu Hayton gibi kaynaklarda da aranacak ve aralarında benzer tarafların olup olmadığı incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Moğollar, Bargadin, Büyük Han, Philippe de Mézières, Marco Polo.

* Dr., İstanbul/TÜRKİYE, muratcayli55@gmail.com, ORCID: 0000-0002-1076-427X.

A Short Narrative about Mongols at the Palace of the France in the Late 14th Century

Abstract

After 134 years when Willem was sent to Mengü Han by King Louis IX of France, the narratives about the Mongols had echoed again in the Palace of France. Philippe de Mézières, one of the tutors of King Charles VI, gave information about the Mongols in his work, and also held up their behavior as an example. The author, who submitted *Le Songe du Vieil Pèlerin* to Charles VI in 1389, includes this information in the first chapter of his work which is alike an itinerary. He says that he heard what he wrote from his friend named Bargadin, who served as a mercenary in the service of the Great Khan for eight years. When the narrative of Philippe de Mézières is analyzed, it can be realized that it has similar aspects to the stories of travelers such as Johannes de Plano Carpini, Willem van Ruysbroeck and Marco Polo who visited the Mongols. At this point, the question comes to mind whether these authors benefited from their works when giving information about the Mongols. On the other hand, the fact that famous travelers mention some events that they never mentioned, makes it even more difficult to question. In this study, I will present translations of Philippe de Mézières' narratives about the Mongols and evaluate them by comparing with the works of other travelers. Later, all examples he gave will be compared with *The Secret History*, *Chronica Maiora*, Odorico da Pordenone and Hayton of Korykos.

Keywords: Mongols, Bargadin, Great Khan, Philippe de Mézières, Marco Polo.

Giriş

13. yüzyıl başlarında müthiş bir hızla Asya'nın büyük bir kısmını ele geçiren Moğollar, kısa sürede Karadeniz'in kuzeyini geçtiler ve Doğu Avrupa'nın içlerine kadar ilerlediler. Batı Avrupa'da yaşayanlar, daha önce adlarını bile duymadıkları bu halkın saldırıları ve sebep oldukları tahribat karşısında dehşete düşmüştü. Gerçekten de Moğolların 1241-1242'de Orta Avrupa'ya düzenledikleri sefer, kıtanın şimdiye dek gördüğü en büyük yıkım hareketlerinden biri olmuştu. Ancak Moğollar 1242'de saldırılarını sonlandırarak yurtlarına döndüler. Bu yeni siyasi güçle diplomatik temas kurmayı, haklarında bilgi edinmeyi ve onları Hristiyanlığa davet etmeyi arzulayan papalar ve krallar, birbiri ardına elçiler gönderdiler. İlk olarak Papa IV. Innocentius'un elçilik heyeti Moğolistan'a gitti; bunu Fransa Kralı IX. Louis tarafından gönderilenler takip etti. Bu elçiler, onları Hristiyanlaştırmayı ba-

şaramamalarına rağmen başlarından geçenleri yazıya dökerek Moğollar, egemenliklerindeki halklar ve yaşadıkları ülkeler hakkında önemli bilgiler içeren eserler sundular. Moğolları ziyaret eden bu seyyahların raporları, Batılıların Moğolları tanımalarına yardımcı oldu. Johannes de Plano Carpini¹, Willem van Ruysbroeck², Marco Polo³ ve daha başkalarının gözlemleri, Moğolların askerî güçleri hakkında bilgi vermenin yanı sıra gündelik hayatlarının panoramasını da çizdi. Bununla birlikte 13. yüzyıl literatüründe geniş yer kaplayan Moğol anlatıları, Moğol gücünün Avrupa'yı tehdit eden tarafının zayıfladığı düşüncesine paralel olarak 14. yüzyılda seyrekleşti. Fakat tamamen son ermedi. 14. yüzyılda Moğol meselesi, daha çok onlarla ittifak kurarak Memluk Sultanlığı'na pek çok koldan saldırmanın amaçlandığı bir bakış açısına doğru evrildi. Korykoslu Hayton⁴ ve Guillaume d'Adam⁵ gibi teorisyenlerin eserleri bu noktada dikkat çekicidir. Bu dönemde Moğolları gündeme taşıyan bir diğer kişi Philippe de Mézières'dir.

XIV. yüzyılın önemli simalarından biri olan Philippe de Mézières, Doğu'daki siyasi ve askerî kariyeri sayesinde Avrupa'da büyük ün kazanmış, Fransa Kralı V. Charles'ın dikkatini çekerek Fransa Sarayı'na danışman olmayı başarmıştı. Kralın ölümünden sonra Paris'te bir manastıra kapanmasına rağmen kendisini dünyevi hayattan tamamen soyutlamamış; yaşanan her gelişmeyi yakından takip ederek gerekli gördüğü yerlerde tavsiyeler vermekten geri durmamıştı⁶. Bu tavsiyelerini, ilgili kişilere sunmak üzere yazdığı kitap ve mektuplarına işleyen Philippe de Mézières, kendi tasarladığı Haçlı Seferi ve Haçlı Tarikatı projelerini hayata geçirebilmek için Fransa Kralı VI. Charles'a *Le Songe du Vieil Pèlerin*⁷ adlı eserini sundu. Bu kitabının bazı kısımlarında Moğollara da yer verdi. İlerleyen yıllarda Burgonya

- 1 Plano Carpini Johannes, *Tatarlar Olarak Andığımız Moğolların Tarihi: Bir Papalık Elçisinin Moğolistan Seyahati ve Gözlemleri 1245-1247*, çev. Altay Tayfun Özcan, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2022.
- 2 Willem van Ruysbroeck, *Mengü Han'ın Sarayına Yolculuk (1253-1255)*, ed. Peter Jackson, çev. Zülal Kılıç, Selenge Yayınları, İstanbul 2022.
- 3 Marco Polo, *Dünyanın Hikâye Edilişi Harikalar Kitabı*, çev. Işık Ergüden - Z. Zühre İlkelen, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2003.
- 4 Korykoslu Hayton, *Doğu Ülkeleri Tarihinin Altın Çağı*, çev. Altay Tayfun Özcan, Selenge Yayınları, İstanbul 2015.
- 5 William of Adam, *How to Defeat the Saracens*, çev. Giles Constable, Dumbarton Oaks Research Library and Collection, Washington 2012.
- 6 Philippe de Mézières'in hayatı ve faaliyetleriyle ilgili ayrıntılı bilgi için bk. N. Jorga, *Philippe de Mézières, 1327-1405 et La Croisade au XIV Siècle*, Librairie Émile Bouillon, Paris, 1896; Murat Çaylı, *Bir Haçlı'nın Rüyası: Philippe de Mézières ve Haçlılar*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2021.
- 7 Philippe de Mézières, *Songe du Vieux Pèlerin*, çev. Joël Blanchard, Pocket, Paris 2008.

Dükü Philippe le Hardi'ye hitaben kaleme aldığı *Une Epistre Lamentable et Consolatoire: Adressée en 1397 Philippe le Hardi, duc de Bourgogne, sur la défaite de Nicopolis*⁸ adlı mektubunda da Moğollara değinmeye devam etti.

1389 yılında alegoriler kullanarak yazdığı *Le Songe du Vieil Pèlerin*'in seyahatname özelliğı taşıyan birinci kısmında, Philippe de Mézières'in rehberlik ettiğı bir grubun Mısır'da başlayıp Fransa'da son bulan alegorik yolculuğı anlatılır⁹. Seyahat, yazarın Celestine Manastırı'nda gördüğü bir rüyayla başlar. Rüyasında, uyuyakaldığı şapele Cennetin Kraliçesi girer ve ticarete önem verilmediğı için değerli bezantın ortadan kaybolduğunu, Hristiyanların günahları yüzünden de birçok erdemini dünyayı terk ettiğini söyler. Rüya bundan sonra, Philippe de Mézières'in bütün dünyayı dolaşarak bu bezantı bulmak ve erdemleri geri getirmekle görevlendirilmesiyle devam eder¹⁰.

Niğbolu Meydan Muharebesi'nde Fransız şövalyelerin Yıldırım Bayezid'e esir düştüklerini öğrendikten sonra kaleme aldığı *Une Epistre Lamentable et Consolatoire* adlı eser ise, oğlu Jean de Nevers'in esir edildiğini öğrenen Philippe le Hardi'yi avutmak ve onu, Osmanlılar üzerine yeni bir Haçlı Seferi düzenlemesi için teşvik etmek amacıyla yazılmıştır¹¹. Bu eserinin bir bölümünde Moğollara da yer veren yazar, onların taşınabilir şehirleri ve sahip oldukları asker sayılarına değinir. Burada yazdıkları *Le Songe du Vieil Pèlerin*'daki kayıtlarla tutarlıdır¹².

Philippe de Mézières, bildiğı kadarıyla Moğollarla doğrudan ilişki içerisinde bulunmamıştır. Bu sebeple Moğollara dair bilgilerinin kaynağı, açık bir şekilde ifade ettiğı Bargadin isimli bir arkadaşıdır. *Une Epistre Lamentable et Consolatoire* adlı eserinde Jehan Bargadin adıyla gösterdiği¹³ bu kişinin Fransa'nın Lorraine bölgesindeki Metz şehrinde doğduğunu ifade ediyorsa da diğeri hiçbir kaynakta bu kimseye ilişkin bir bilgi yer almaz. Philippe de Mézières'in verdiği malumata göre Bargadin,

8 Philippe de Mézières, *Une Epistre Lamentable et Consolatoire: Adressée en 1397 Philippe le Hardi, duc de Bourgogne, sur la défaite de Nicopolis*, ed. Philippe Contamine et Jacques Paviot, Librairie Droz, Genève 2008.

9 Philippe de Mézières, *Songe du Vieux Pèlerin*, s. 157-367.

10 Philippe de Mézières, *Songe du Vieux Pèlerin*, s. 101-104.

11 Christopher Tyerman, "New Wine in Old Skins"? Crusade Literature and Crusading in the Eastern Mediterranean in the Later Middle Ages", *Byzantines, Latins, and Turks in the Eastern Mediterranean World after 1150*, Jonathan Harris, ed. Catherine Holmes & Eugenia Russell, Oxford University Press, New York 2012, s. 278.

12 Philippe de Mézières, *Une Epistre Lamentable et Consolatoire*, s. 196-197.

13 Philippe de Mézières, *Une Epistre Lamentable et Consolatoire*, s. 196-197.

sekiz yıl boyunca Hanbalık (Pekin) şehrinde yaşamış ve Büyük Han'a paralı asker olarak hizmet etmiştir¹⁴. Bu sırada Moğolların dilini öğrenmiş, haşmetli Büyük Han'la tanışmış ve onun taşınabilir şehri görmüştür¹⁵. Doğu'dan gelen kişilerin egzotik anlatılarının büyük ilgi gördüğü bir çağda Marco Polo gibi bir şöhrete kavuşmasa bile, Bargadin'in hayatı hakkında elimizde bulunandan daha fazlasının olmasını ummak asla boş bir beklenti değildir. Her ne kadar Jacques Paviot, onun 1368 yılı öncesinde orada bulunduğunu tahmin etse de gerçekten yaşayıp yaşamadığı hakkındaki kanaatini açıklamamıştır¹⁶. Bu yüzden Bargadin'in hayali bir kimse olduğu ihtimalini bir kenara bırakmamak gerekmektedir. Dolayısıyla Philippe de Mézières'in, Bargadin'e dayandırarak ifade ettiklerini Johannes de Plano Carpini, Willem van Ruysbroeck ve Marco Polo gibi yazarların anlatılarıyla karşılaştırarak bilgilerin orijinalliğini değerlendirmek, onun şahsiyetinin gerçekliği hususunu da ortaya koyabilir.

Moğollar Hakkında Kayıtlar

Burada yaşayan Hristiyanların güçlü kralı Rahip Jean Büyük Han¹⁷ tarafından mağlup edildi. Inde Majeure'deki¹⁸ tüm Hristiyanlık, Büyük Han'ın ve diğer Tatarların boyunduruğu altına girdi¹⁹. Philippe de Mézières Moğollarla ilgili bilgi verdiği pasaja, Orta Çağ seyyahlarının değinmeden edemediği Rahip Kral Johannes efsanesiyle başlar. Yaklaşık iki yüzyıl önce Hindistan'ın zengin ve güçlü kralı Rahip Johannes'in Büyük Han'a (Cengiz Han) mağlup olduğunu ve buradaki Hristiyanların Tatarlara boyun eğdiğini aktarır. Bu noktada Willem van Ruysbroeck ve Marco Polo kadar ayrımı vermemesi dikkat çekicidir. Bunun sebebi Asya'da hüküm süren Rahip Johannes mitinin, 14. yüzyıldan itibaren Afrika'da yaşayan Hristiyan kral inancıyla yer de-

14 Philippe de Mézières, *Songe du Vieux Pèlerin*, s. 166-167, 415; Bargadin'in hayatına birkaç cümleyle değinen Peter Jackson da onun varlığını sorgulamaktadır. Bk. Peter Jackson, *The Mongols and the West, 1221-1410*, Routledge Publishing, New York 2014, s. 314-315.

15 Philippe de Mézières, *Une Epistre Lamentable et Consolatoire*, s. 196-197.

16 Jacques Paviot, "Compte Rendu de Philippe de Mézières, *Songe du Viel Pèlerin*. Édition Critique par Joël Blanchard, avec la Colloboration de Antoine Calvet et Didier Kahn", *Francia. Forschungen zur Westeuropaischen Geschichte*, Herausgegeben vom Deutschen Historischen Institut Paris (Institut historiwue allemand) Band 44, 2017, s. 236.

17 Metinde Grant Caan. Muhtemelen bu yıllarda Moğolların başında kim olduğunu bilmediği için Büyük Han demekle yetinir.

18 Büyük Hindistan.

19 Philippe de Mézières, *Songe du Vieux Pèlerin*, s. 161-162.

giştirmesi olabilir²⁰. Anonim Fransisken keşişin *Libro del Conoscimiento de todos los reynos...* adlı eserinde açık açık Rahip Johannes'i Nübye ve Etiyopya Patrięi olarak zikretmesi ve hatta kullandığı bayrakları tasvir edip çizmesi²¹, Asyalı Rahip Johannes imajını gözden düşüren kayıtların başında gelir. Buna rağmen Philippe de Mézières'in bu yeni bilgileri veya bakış açısını takip etmeyerek klasik anlatının izinden gitmesi, bilgi kaynağının yeni eserlerden ziyade eski kayıtlar olduğuna işaret eder. Bunlar, şüphesiz ki ilgili bilgileri aktaran Johannes de Plano Carpini, Willem van Ruysbroeck ya da Marco Polo'dur.

“Grup üyeleri denizin diğer tarafına geçtiler ve Büyük Han'ın bölgesi olan Tartarie'ye girdiler. Catay'a geldiler ve dünyanın en büyük şehirlerinden biri olan Saray adındaki şehre vardılar. Oradan büyük Tatar imparatorluğunun başkenti ve ana şehri Khanbalık'a²² Büyük Han'ın ikamet ettiği yere geldiler. Her yerde iyi karşılandılar. Bir şehre veya şatoya yerleştirilen grup üyeleri, şehirde gözlem yapmaları için her yere hizmetçiler gönderdiler. Şehri dolaşan hizmetçilerin aktardığına göre burada yaşayan insanlar çok sayıda put yapmışlardı. Sekiz yıl boyunca Khanbalık şehrinde yaşayan, Lorraine bölgesinde yer alan Metz doğumlu Bargadin adındaki yakın bir arkadaşın bana söylediğine göre, bu iki büyük şehir, Babylonia'daki²³ Kahire'den dört kat daha büyüktür.”²⁴

Anlatısına devam eden Philippe de Mézières, grubun Büyük Han'ın topraklarına girdiğini, Catay'a ulaştığını ve Saray adıyla andığı bir şehre vardığını söyler. Saray hakkında bilgi vermeyen yazar, burada büyük bir coğrafî hata yaparak Hazar Denizi'nin kuzeyinde yer alan Altın Orda başkentini Çin'de gösterir. Bu hata, Philippe de Mézières'in kaynağının gerçekten yaşamış bir kişi olsa bile, Moğol dünyasını pek de iyi tanımadığına işaret etmesi açısından önemlidir. Bunu, grubun Saray şehrinden sonra Büyük Tatar İmparatorluğu'nun başkenti Hanbalık'a ulaşmaları ve iyi bir şekilde karşılandıklarına ilişkin ifadeler takip eder. Bu şehrin Mısır'daki

20 Rahip Johannes mitinin Avrupa'da yayılması ve sonraki yüzyıllarda geçirdiği değişim için bkz. Andrew Kurt, “The Search for Prester John, a projected crusade and the eroding prestige of Ethiopian kings, c.1200-c.1540”, *Journal of Medieval History*, 2013, s. 1-24.; Abdullah Mesut Ağır, “Orta Çağ Seyyahlarının Kayıtlarında Presbyter John ve Efsanenin Asya ve Afrika'daki Temelleri”, *History Studies*, 9/2, 2017, s. 39-40.

21 *Ülkeler, Krallıklar ve Beylikler Bilgi Kütübü: Ülkelerin ve Beyliklerin Armaları, Hükim Süren Krallar ve Beyler*, çev. Muhammed Ali Budak, Selenge Yayınları 2021, s. 72-73.

22 Hanbalık.

23 Mısır.

24 Philippe de Mézières, *Songe du Vieux Pèlerin*, s. 166.

Kahire'den dört kat daha büyük olduğunu aktaran Philippe de Mézières, bölgede yaşayan insanların Tanrı'yı onurlandırmak yerine putlara taptıklarından da bahseder. Fakat aşağıda görüleceği üzere, eserinin ikinci kitabında, *inançtan ve hukuktan habersiz Tatarlar Pagandı ve kendilerini doğa ve ahlak yasalarına göre yönetiyorlardı*²⁵, diyerek Moğolların diniyle ilgili tutarsız bilgiler verir. Johannes de Plano Carpini, Willem van Ruysbroeck ve Marco Polo'nun eserlerinde de Moğolların ve onlara tabi bazı halkların putlara saygı gösterdiklerinden bahseden ifadeler yer almasına rağmen²⁶ Moğolların tek Tanrıya inandıkları, doğa ve atalar kültlerine de saygı gösterdikleri bilinmektedir.²⁷

Grup Hanbalık'a yaz aylarında geldiği için Büyük Han şehirde değildir, ordusuyla birlikte Tatar ovalarında dolaşmaktadır. Kraliçelerin Büyük Han'ın otağında hoşça karşılandıklarını söyleyen Philippe de Mézières, anlatısına şöyle devam eder:

“Bilinmelidir ki Büyük Han, kırsalın ortasında konuşlanmış çadır ve otağlardan, oldukça geniş ve hayranlık uyandıracak derecede düzenli sokaklar ve tezgâhlardan oluşan, tuvalerden yapılmış güzel duvarlar, kuleler ve çukurlarla çevrili gezici bir şehir kurmaktadır. Emrinde, bir milyon süvariden oluşan bir ordusu vardır. Büyük Han, atları yirmi lieue²⁸ (96 km) uzaktaki meralarda tamamen otlatılana kadar bu taşınabilir şehirde ordusuyla beraber yaklaşık üç ay kalır. Atların yiyeceği bir şey kalmadığında bütün ordusuyla oradan ayrılır ve yaklaşık 80 lieue (384 km) ötede zengin bir akarsu kaynağı arar. Yerleşmesi gereken yere gelir gelmez, orada aynı taşınabilir şehri, bıraktığı gibi tamamen aynı yapılanma ve organizasyonla bulur.”²⁹

Moğolların konargöçerliği, Mengü Han'ın peşinde bozkırı arşınlayan Willem van Ruysbroeck'in de defalarca şahit olduğu ve pek çok Batı kaynağına yansıyan bir husustur. Anlatısında Batu'nun “orda”sına³⁰ ve Karakurum'a değinen Willem,

25 Philippe de Mézières, *Songe du Vieux Pèlerin*, s. 414-415.

26 Plano Carpini Johannes, *age.*, s. 14-31; Willem van Ruysbroeck, *age.*, s. 185-189; Marco Polo, *age.*, s. 148, 152, 166-168, 228-229.

27 Moğolların diniyle ilgili ayrıntılı yorum için bk. Altay Tayfun Özcan, “Chronica Maiora'da Moğol İmajı”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C XXVII/S. 2, 2012, s. 448-449.

28 Orta Çağ Fransa'sında yaklaşık 4.8 kilometreye karşılık gelen uzunluk ölçü birimi.

29 Philippe de Mézières, *Songe du Vieux Pèlerin*, s. 167-168; Burada anlatılanlar *Une Epistre Lamentable et Consolatoire*'da da tekrar edilmiştir. Bk. Philippe de Mézières, *Une Epistre Lamentable et Consolatoire*, s. 196-197.

30 Willem van Ruysbroeck'e göre Moğolların saraylarına verdiği isim. Bk. Willem van Ruysbroeck, *age.*, s. 159.

Moğolların evlerinden, Karakurum'un fiziki özelliklerinden ve Moğol hanlarının göçlerinden bahseder. Ancak Moğolların belirli aylarda göç etmelerinin dışında, yukarıdaki bilgilerle çok fazla uyuşan yanları yoktur. Çünkü Philippe de Mézières'in bahsettiği olaylar daha geç bir tarihe, Hanbalık'ta yaşayan Kubilay Han'ın yaşam tarzına işaret etmektedir. Bu sebeple bu pasajda verilen bilgiler, Marco Polo'nun duvarlarla çevrili Ciandu (Chang-tou) şehrine ilişkin anlatısıyla örtüşmektedir. Ona göre Kubilay Han'ın yazlık sarayının bulunduğu bu şehirde, mermerden ve bambudan yapılmış iki saray bulunmaktadır. Han her sene haziran, temmuz ve ağustos aylarında, Hanbalık'a on günlük mesafedeki³¹ bu şehirde ikamet eder. Ağustos ayının sonundaysa bambudan yapılan sarayı söktürür ve parçalarını saklar. Seneye buraya geleceği zaman sarayı yeniden kurulur³². Öte yandan Büyük Han, Hanbalık şehrinde de aralık, ocak ve şubat aylarında olmak üzere yılın üç ayı kalır. Philippe de Mézières'in yukarıda tarif ettiği saray, yazlık saraydan ziyade Han'ın kışın ikamet ettiği büyük saray tanımına uymaktadır. Marco Polo, burada bulunan kare biçimli sarayın etrafını hendeklerle çevrili olarak tasvir eder. Cadde-leri ve sokakları da son derece düzenlidir. Öyle ki şehrin içi kareler hâlinde sanki bir satranç tahtası gibi tasarlanmıştır³³. Odorico da Pordenone de Büyük Han'ın yılın büyük bir kısmında Hanbalık'taki sarayında olduğunu, yaz aylarını ise Sandu şehrinde geçirdiğini ifade eder. Han'ın buradaki büyük sarayının çok düzenli olduğunu söyleyen Odorico, sarayın duvarlarının kırmızı derilerle kaplı olduğunu belirterek, Marco Polo'nun anlattıklarına benzer bilgiler verir³⁴.

Bir diğer bilgi, Büyük Han'ın ülkesinde deriden ve katı kâğıttan yapılmış bir para biriminin kullanıldığıdır. Moğolların zenginliğinin kaynağını arayan grup, simya yoluyla bu parayı üretmeye çalışmış ancak başarılı olamamıştır. Bu yüzden Büyük Han'ın sarayında daha fazla kalmamaya karar verip ayrılırlar³⁵. Johannes de Plano Carpini, muhtemelen daha erken bir dönemde seyahat ettiği için Moğolların kâğıt para kullandığından bahsetmez. Willem van Ruysbroeck'in ziyareti sırasında Moğollar arasında kâğıt para yeni yeni kullanılmaya başlanmıştır. Onun kaydına göre Moğolların Çin'de işgal ettikleri yerlerde bir avuç büyüklüğünde bir kâğıt para (carta de wambasio) kullanılıyordu. Bu paranın üzerinde Mengü Han'ın

31 Marco Polo, *age.*, s. 219.

32 Marco Polo, *age.*, s. 162-163.

33 Marco Polo, *age.*, s. 185-190.

34 Songja Lee, *Odoric de Pordenone Seyahatnamesi (1318-1330) (Giriş-Tercüme-Notlar)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2015, s. 57-60.

35 Philippe de Mézières, *Songe du Vieux Pèlerin*, s. 168.

mührüne benzeyen çizgiler yer alıyordu³⁶. Marco Polo ise Büyük Han'ın kullandığı kâğıt parayı ayrı bir başlık altında ele alır. Sözlerine, paranın simya yoluyla yapıldığını vurgulayarak başlar ve paranın üretimine dair daha detaylı bilgiler verir. Dut ağaçlarının kabuklarındaki ince deriyle pamuktan kâğıt benzeri yapraklar yapıldığını yazan Marco Polo, daha sonra bu kâğıtların çeşitli büyüklükte parçalar hâlinde kesilip mühürlendiklerini kaydeder. Büyük Han'ın mührünü taşımayan kâğıdın hiçbir değeri yoktur. Mühürlü kâğıt paraysa Moğol ülkesinin her yerinde geçerlidir ve oldukça rağbet görmektedir. Taşması ve saklaması kolay olduğu için herkes bu parayı kullanır³⁷. Son olarak Korykoslu Hayton da burada kare şeklinde, ana maddesi saz olan paraların kullanıldığını ve üzerlerinde damga bulunduğunu anlatır. Bir kimsenin elindeki para eskimişse saraya götürerek yenisiyle değiştirebildiğini de ekler³⁸. Görüldüğü üzere Philippe de Mézières'in kâğıt para tasviri, Willem van Ruysbroeck'in, Marco Polo'nun ve Korykoslu Hayton'un anlatılarına benzemektedir. Ancak deriden yapılmış para kullanımı diğer kaynaklarda geçmemektedir.

İkinci kitapta Fransa Kralı VI. Charles'a çeşitli konularda öğütler verilir. Mesela etrafında çok fazla danışman bulundurduğu için uyarılmak istediğinde Moğollar örnek gösterilir. Bu kadar büyük bir imparatorluğu yöneten Büyük Han'ın bile on iki danışmana sahip olmadığını ifade eden Philippe de Mézières, kralın sağlıklı kararlar almasını engellediği için danışman sayısını azaltması gerektiğini tavsiye eder³⁹. Bu ifadesi Marco Polo'yla çelişir. Çünkü o, Kubilay Han'ın işlerini yürüten on iki danışmanın bulunduğunu söyler. Hatta Han, bu on iki danışman dışında on iki danışman daha atamıştır. Bu kişiler daima Büyük Han'ın yanındadırlar ve eyaletlerin tüm işleri onlara emanet edilir⁴⁰.

Aynı bölümde, Fransa kralına adaleti sağlarken nelere dikkat etmesi gerektiğini anlattığı pasajda, yine Büyük Han'ının uygulamalarından örnek vermeye devam eden Philippe de Mézières şunları söyler:

“Tatarların Büyük Han'ının ordusunda genellikle bir milyon süvari vardır ve ordusu, yirmi veya otuz lieue (96-144 km) boyunca etrafına yayılır. Bu orduda bir yıl boyunca kavga ya da tartışma yüzünden tek bir adam bile

36 Willem van Ruysbroeck, *age.*, s. 238-239.

37 Marco Polo, *age.*, s. 212-214.

38 Korykoslu Hayton, *age.*, s. 30.

39 Philippe de Mézières, *Songe du Vieux Pèlerin*, s. 435.

40 Marco Polo, *age.*, s. 215-216.

öldürölmez. Hiçbir hırsız oraya girmeye cesaret edemez. Sıradan biri ya da yabancı olsanız dahi elinizde altın olduğu hâlde hiçbir şeyinizin çalınmaya-cağından korkmanıza gerek kalmadan ordu içinde güvenle hareket edebilirsiniz. Genç bir öğrencinin profesörüne itaat ettiği gibi askerler de Büyük Han'a, generallerine ve diğer memurlarına aynı şekilde itaat ediyorlar. Ancak inançtan ve hukuktan habersiz Tatarlar Pagandı ve kendilerini doğa ve ahlak yasalarına göre yönetiyorlardı. Bilgelik, adalet ve böyle bir asaletle onların iyi yönetiminin, Hristiyan prenslerin idareleri ve gururları için bir tenkit olduğunu söyleyebiliriz. Yine de konumuza geri dönersek, bütün bu orduda, generallerin ve hâkimlerin önünde (sanıktan) önce söz alacak tek bir avukat yoktur. Bir anlaşmazlık olduğunda herkes kendisini savunur ve hâkimler yalvarmanın ne olduğunu bilmeyen bu adamları (duruma göre) derhâl serbest bırakırlar."⁴¹

Bu pasajda Büyük Han'ın emrinde bir milyon süvari olduğundan bahsedilir. Diğer kaynaklarda da bu sayıya yakın bilgiler verilir. Moğollara ilişkin erken dönem kayıtlardan *Chronica Maiora*'da, 13. yüzyıl ortalarında Moğol ordusunda hizmete alınan erkek sayısının altı yüz bin olduğu belirtilir⁴². Moğol ordusunda çok sayıda süvari bulunduğundan bahseden Marco Polo da Han'ı gece gündüz koruyan on iki bin atlı asker⁴³ haricinde, bir sefer sırasında üç yüz altmış bin süvari toplandığını nakleder. Fakat Marco Polo'ya göre asıl Moğol ordusu on misli daha kalabalıktır ve ülkenin güvenliği için dört bir tarafa dağıtılmıştır⁴⁴. Bu durumda ona göre Moğol ordusundaki asker sayısı üç buçuk milyonu geçmektedir. Şüphesiz ki bu yazarların verdikleri sayılar abartılıdır. Ancak Philippe de Mézières'in kayıtları daha geç bir dönemde yazıldığı için gerçekliğini ispatlamak diğerlerine göre daha da zordur.

Sonraki satırlarda Moğol ordusu içinde hırsızlık olayının görülmediği ifade edilir. Bu tür vakaların yaşanmamasının sebebi caydırıcı cezalardır. *Moğolların Gizli Tarihi*'nde geçen şu cümlelerle Cengiz Han'ın da hırsızlığa tahammülü olmadığı net bir şekilde anlaşılır: *Bütün ulusundaki hırsızları cezalandır, yalanı ortadan kaldır, ölüm ceza-*

41 Philippe de Mézières, *Songe du Vieux Pèlerin*, s. 414-415.

42 Matthaei Parisiensis, *Chronica Majora*, Vol. IV, ed. Henry Richards Luard, London 1877, s. 276; *Chronica Majora*'da Moğollara ait bilgiler için bk. Altay Tayfun Özcan, "Chronica Maiora'da Moğollara Dair Kayıtlar", *Tarih Okulu Dergisi*, S. XVI, 2013, s. 23-77.

43 Marco Polo, *age.*, s. 194-195.

44 Marco Polo, *age.*, s. 173-174.

*sına layık olanları öldürt*⁴⁵. Moğolların hırsızlık yapanları ağır biçimde cezalandırmaları Batı kaynaklarına da yansımıştır. Örneğin *Chronica Maiora*'da yalancılık, zina ve cinayet gibi suçların yanı sıra hırsızlığın da şiddetle cezalandırıldığı belirtilir⁴⁶. Moğollar arasında hırsızlık ve gasp gibi suçların oranının çok az olduğuna dikkat çeken Johannes de Plano Carpini, bu nedenle zenginliklerin, ipeklilerin yahut kıyafetlerin bulunduğu otağların koruma altında olmadığını nakleder⁴⁷. Willem van Ruysbroeck ise büyük ölçüde hırsızlık yapanın ölümle cezalandırıldığını, koyun çalma gibi küçük hırsızlık yapanlarınsa yüz sopa yediklerini aktarır⁴⁸. Marco Polo da öldürülmeyi gerektirecek bir suç olmadığı durumlarda hırsızlara sopayla dövülme cezası verildiğini söyler⁴⁹. Görüldüğü üzere Philippe de Mézières, Batı'nın çok iyi bildiği bir hususu tekrarlamıştır.

Diğer taraftan kaynaklarda, Philippe de Mézières'in "Genç bir öğrencinin profesörüne itaat ettiği gibi askerler de Büyük Han'a, generallerine ve diğer memurlarına aynı şekilde itaat ediyorlar," sözlerini destekleyen noktalar da bulunmaktadır. Komutanlarına itaat etmeyen ve görevini yerine getirmeyen askerlerin cezalandırılması bizzat Cengiz Han'ın emridir⁵⁰. *Chronica Maiora*'da da Moğolların Büyük Han'a itaat ettikleri ve ona derin saygı gösterdikleri ifade edilir⁵¹. Dünya üzerinde Moğollardan daha itaatkâr insanların olmadığını söyleyen Johannes de Plano Carpini ise hükümdarlarına en fazla saygı gösteren ulusun Moğollar olduğunu iddia eder⁵². Korykoslu Hayton da bu iddiayı destekleyici ifadeler kullanır. Tatarların komutanlarına diğer milletlerin tamamından daha fazla itaat ettiğini, hiçbirinin efendisinden maaş almamasına rağmen o ne emrederse yerine getirdiğini ve komutanların güçlük çekmeden onları idare ettiğini aktarır⁵³.

Philippe de Mézières'in Moğollar hakkındaki son kaydı Büyük Han'ın yönettiği ve bizzat iştirak ettiği bir oyundur. Bu kaydı özel kılan husus diğer kaynaklarda yer almamasıdır. Önceki bölümlerde sürekli şüpheyle yaklaştığımız Philippe de Mé-

45 *Moğolların Gizli Tarihi I*, çev. Ahmet Temir, TTK, Ankara 2010, s. 136.

46 Matthaei Parisiensis, *age.*, s. 388.

47 Plano Carpinili Johannes, *age.*, s. 32.

48 Willem van Ruysbroeck, *age.*, s. 121.

49 Marco Polo, *age.*, s. 152.

50 *Moğolların Gizli Tarihi*, s. 150.

51 Matthaei Parisiensis, *age.*, s. 115.

52 Plano Carpinili Johannes, *age.*, s. 31.

53 Korykoslu Hayton, *age.*, s. 193-195.

zières, gerçekten Őaşırtan sürpriz bir anekdot aktarır. Fizik kurallarını zorlar gibi görünen bu oyunun ne olduğu belirsizdir. Jacques Paviot, “Bargadin, Moğolların pelote oyununun kaynağı mıdır?”⁵⁴ Şeklinde bir soru sormuŐ fakat kendisi de cevabını vermekten kaçınmıŐtır. Söz konusu oyuna dair kayıt Şu Őekildedir:

“Büyük Han, askerlerine karŐı nazik ve yakın olmak için belirlediği bir zamanda, üstün gücüyle topladığı yüz ya da iki yüz bin atıyla büyük bir ovaya gelir. At sırtındaki askerler yayları ellerinde çekmeye hazır bir Şekilde çok büyük olmayan oklarla hazır dururlar. Hepsi efendileri Büyük Han’ı izler. Elinde hafif bir kırmızı top tutan Büyük Han, onu Őövalyelerine doğru fırlatır ve top, onu havada tutan sayısız ok yüzünden yere düşmez. Tatarlar bu eğlencede (turnuvada) o kadar yeteneklidirler ki topa vurmak için çok kalabalık olmalarına rağmen karıŐıklık olmaz ve topa vurmak için asla başka bir yere gitmezler. Titiz bir düzen sayesinde, eğer başının üzerinde değilse kimse topa vurmaz. Oklarla vurularak havada tutulan top sayısız atının başı üzerinde yavaş yavaş hareket eder. Bu eğlencenin bitme zamanı geldiğinde, dört ya da beŐ saat boyunca havada tuttukları topu, efendilerinin emriyle Büyük Han’a götürürler. Büyük Han küçük borusunu çaldığında kimse artık ok atmaya cesaret edemez ve top, onu Büyük Han’a götürecekle Őövalyelerden birinin eline düşer. Topu iyi vuranlar için ödülleri ve mükâfatlar vardır. Büyük Han’ın huzurunda herkesin katıldığı bu eğlence, onun ihtiŐamını gözleri önüne sermek ve dünyanın sayılı ve en hünerli okularından müteŐekkil kalabalık bir orduya sahip olduğunu göstermek amacıyla tasarlanmıŐtır.”⁵⁵

Sonuç

Philippe de Mézières, Moğollara dair anlatısını Batı’daki Moğol algısının eski heyecanını kaybettiği bir zaman diliminde yazmıŐtır. Moğollardan potansiyel bir tehlike olarak bahseden Papaz Julian’ın raporunun, onları Hristiyanlaştırmayı arzulayan Johannes de Plano Carpini’nin ve Willem van Ruysbroeck’in anlatılarının, Doğu’daki egzotik dünyayı Avrupa’ya taşıyan Marco Polo’nun seyahatnamesinin, Moğol hanlarıyla ittifak kurarak Haçlı Seferi düzenlenmesini planlayan Korykoslu Hayton’un projesinin üzerinden çok zaman gemiŐtır. 13. yüzyılın başlarında Moğolları HristiyanlaŐtırarak ittifak kurmanın yollarını arayan Batı Hristiyanlığı, yüzyıl sonlarına doğru artık onları Doğu’nun bir köşesinde hüküm süren ve dip-

54 Jacques Paviot, agm., s. 242.

55 Philippe de Mézières, *Songe du Vieux Pèlerin*, s. 680.

lomatik ilişki kurulabilecek bir devlet olarak görmeye başlamıştı. *Le Songe du Vêil Pèlerin* adlı eserinde Kral VI. Charles'a etrafındaki dünyayı tanıtmak isteyen Philippe de Mézières de Moğollardan bahsetmiş ve yazdıklarını Jehan Bargadin isimli bir arkadaşından öğrendiğini söylemiştir. Ancak henüz hiçbir belgede Bargadin adlı birinin gerçekten var olup olmadığını kanıtlayacak bir bilgi bulunamamıştır. Bu sebeple Philippe de Mézières'in anlattıklarına ilk tahlilde şüpheyile yaklaşmak doğaldır. Bu yüzden onun verdiği bilgilerin doğruluğunu ölçebilmek için Moğolları gerçekten ziyaret eden seyyahların yazdıklarıyla kıyaslamamız gerekti. Bu kıyaslama sonucunda, yazarın verdiği bilgilerin büyük bir kısmının diğer seyyahların anlatılarıyla uyduğu tespit edilmiştir. Ayrıca bazı noktaların *Moğolların Gizli Tarihi* ve *Chronica Maiora* gibi kaynaklardaki örneklerle de benzediği görülmüştür. Bu bağlamda, Bargadin'i referans göstererek bilgi veren Philippe de Mézières'in anlatısının otantik bir tarafının olduğu görülmüştür. Fakat "Philippe de Mézières'in anlattıkları gerçekten de orada 8 yıl yaşayan Bargadin'in gözlemleri miydi?" veya "Yazar bu bilgileri diğer seyyahların eserlerinden mi öğrendi?" gibi sorulara cevap verebilecek kanıtlardan yoksunuz. Tam bu noktada, şansöyelik görevi sebebiyle uzun yıllar Kıbrıs'ta ikamet eden Philippe de Mézières'in, bazı bilgileri oraya gelen tüccarlardan veya seyyahlardan öğrendiği ihtimalini de aklımızın bir köşesinde bulundurmamız gerekiyor. Bütün muğlaklıklara rağmen bu anlatının kendine has orijinal gözlemler barındırdığı, tamamıyla doğru olmasa bile diğer kaynaklardan farklı içeriklere sahip olduğu ve büyük ölçüde orada bulunmuş kişi veya kişilerin gözlemlerine dayandığı görülmektedir. Diğer kaynaklarda hiç bahsedilmeyen, Büyük Han'ın Moğol askerleriyle oynadığı oyun bize daha büyük bir ipucu verebilirdi. Ne yazık ki bu husus, ilerleyen yıllarda yapılacak kaynak taramalarında karşımıza benzer ya da farklı bir kayıt çıkana kadar belirsizliğini korumaya devam edecektir.

KAYNAKLAR

Ağır, Abdullah Mesut, ‘‘Orta ağ Seyyahlarının Kayıtlarında Presbyter John ve Efsanenin Asya ve Afrika’daki Temelleri’’, *History Studies*, 9/2, 2017, s. 27-46.

aylı, Murat, *Bir Haçlı’nın Rüyası: Philippe de Mézières ve Haçlılar*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2021.

Jackson, Peter, *The Mongols and the West, 1221-1410*, Routledge Publishing, New York 2014.

Jorga, N., *Philippe de Mézières, 1327-1405 et La Croisade au XIV Siècle*, Librairie Èmile Bouillon, Paris 1896.

Korykoslu Hayton, *Doğu Ùlkeleri Tarihinin Altın ağı*, ev. Altay Tayfun Özcay, Selenge Yayınları, İstanbul 2015.

Kurt, Andrew, ‘‘The Search for Prester John, a projected crusade and the eroding prestige of Ethiopian kings, c.1200-c.1540’’, *Journal of Medieval History*, 2013, s. 1-24.

Lee, Songja, *Odoric de Pordenone Seyahatnamesi (1318-1330) (Giriş-Tercüme-Notlar)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2015.

Marco Polo, *Dünyanın Hikâye Ediliş-i Harikalar Kitabı*, ev. Işık Ergüden - Z. Zühre İlkgelen, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2003.

Matthaei Parisiensis, *Chronica Majora*, Vol. IV, ed. Henry Richards Luard, London 1877.

Moğolların Gizli Tarihi I, ev. Ahmet Temir, TTK Yayınları, Ankara 2010.

Özcay, Altay Tayfun, ‘‘Chronica Maiora’da Moğol İmajı’’, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C XXVII/S. 2, 2012, s. 427-458.

Özcay, Altay Tayfun, ‘‘Chronica Maiora’da Moğollara Dair Kayıtlar’’, *Tarih Okulu Dergisi*, S. XVI, 2013, s. 23-77.

Paviot, Jacques, ‘‘Compte Rendu de Philippe de Mézières, Songe du Viel Pelerin. Édition Critique par Joël Blanchard, avec la Colloboration de Antoine Calvet et Didier Kahn’’, *Francia. Forschungen zur Westeuropaischen Geschichte*, Herausgegeben vom Deutschen Historischen Institut Paris (Institut historiwue allemand) Band 44, 2017, s. 233-244.

Philippe de Mézières, *Songe du Vieux Pèlerin*, ev. Joël Blanchard, Pocket, Paris 2008.

Philippe de Mézières, *Une Epistre Lamentable et Consolatoire: Adressée en 1397 Philippe le Hardi, duc de Bourgogne, sur la défaite de Nicopolis*, ed. Philippe Contamine et Jacques Paviot, Librairie Droz, Genève 2008.

Plano Carpinili Johannes, *Tatarlar Olarak Andığımız Moğolların Tarihi: Bir Papalık Elçisinin Moğolistan Seyahati ve Gözlemleri 1245-1247*, çev. Altay Tayfun Özcan, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2022.

Tyerman, Christopher, "New Wine in Old Skins"? Crusade Literature and Crusading in the Eastern Mediterranean in the Later Middle Ages", *Byzantines, Latins, and Turks in the Eastern Mediterranean World after 1150*, Jonathan Harris, ed. Catherine Holmes & Eugenia Russell, Oxford University Press, New York 2012, s. 265-289.

Ülkeler, Krallıklar ve Beylikler Bilgi Kitabı: Ülkelerin ve Beyliklerin Armaları, Hüküm Süren Krallar ve Beyler, çev. Muhammed Ali Budak, Selenge Yayınları, İstanbul 2021.

Willem van Ruysbroeck, *Mengü Han'ın Sarayına Yolculuk (1253-1255)*, ed. Peter Jackson, çev. Zülal Kılıç, Selenge Yayınları, İstanbul 2022.

William of Adam, *How to Defeat the Saracens*, çev. Giles Constable, Dumbarton Oaks Research Library and Collection, Washington 2012.